

KIRGIZ EDEBİYATINDA NESRİN GELİŞİMİ VE TÖLÖGÖN KASIMBEK

SAADETTİN KOÇ

Giriş

Tölögön Kasımbek, Kırgız edebiyatında nesir türünü geliştirmek için başarılı çalışmalarıyla tanınmış bir yazardır. Nesir, bütün edebiyatlarda olduğu gibi, günümüz Kırgız millî edebiyatının da en önde gelen, esaslı değerli ve kıymetli bir alanıdır.

Kırgız nesri sadece yetmiş yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu zaman içerisindeki Kırgız nesri basit olaylar zincirini ilkel bir şekilde anlatan metinlerden, Avrupaî tarzdaki realizm gelenekleriyle çok güzel yazılmış eserlere kadar olan bir süreç geçirmiştir. Fakat, bu defa Sovyet yönetiminin ideolojik propaganda aracı olarak ilerlemiş ve hükümet politikasının gözetimiyle sansürcü baskı altında gelişmiştir. Edebiyata karşı yapılan baskı ve zulüm, özellikle Stalin'in yönetimin başında olduğu süre içerisinde hem çok ağır, hem de nezaketsiz bir şekilde olmuştur.

Muhakkak ki, Sovyet dönemine kadar Kırgız dili kitle iletişiminin, eğitim ve öğretimin, devlet siyasetinin, ilim ve yazılı edebiyatın dili olarak kullanılmamıştır. Hatta, Sovyet döneminin ilk yıllarında (1917-1923) bile Kırgız dilinde eğitim verilmemiş, siyasî muhtevada ve diğer konularda metinler yazılmamış, gazete, dergi ve okul kitapları yayımlanmamıştır.

Ana dilinde, süreli yayın ve kitap yayımlama geleneği olmadığından dolayı Kırgız halkının arasından çıkmış eğitilmiş ve edebiyata istidatlı ilk gençler şiir, hikâye ve makalelerini Tatarca, Kazakça yazarak yayımlamaya mecbur olmuşlardır. Örneğin, Tatarca Cedit okulunda eğitim almış olan Sıdık Karaçayev (1899-1937) birkaç hikâyesini Tatar dilinde yazarak, 1919-1923 yıllarında Almatı'da Kazak ve Tatar dillerinde yayımlanan *Kömek* isimli gazetede neşretmiştir.

Sıdık Karaçayev'in Tatarca hikâyeleri Kırgız edebiyatındaki millî nesrin ilk örnekleri olarak sayılmaktadır. Bu hikâyeler Tatarca olsa bile Kırgız genci tarafından yazılıp Kırgız halkının Sovyet döneminden önceki yaşantısına ait hayatî

görünüşleri, hâdiseleri, kahramanları yansıttığı için böyle değerlendirilmektedir. Fakat, bunlar edebî nitelikleri bakımından pek de başarılı örnekler değildir.

Tamamen Kırgız dilinde yazılmış olan ilk mensur eser Kasım Tınıstanov'un (1901-1937) *Mariyam menen Köl boyunda* (Meryem ile Göl Kıyısında) hikâyesidir. Bu hikâye, Taşkent şehrinde Kazakça yayımlanan *Jas Kayrat* dergisinin 1924 yılındaki birkaç sayısında çıkmıştır.

"Mariyam menen Köl boyunda" hikâyesinde konu olarak eski Kırgız toplumundaki kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmaması ve horlanması ele alınmıştır. Bu konu, o yıllarda, ayrıca siyasî anlam taşıyarak, Sovyetler Birliği içindeki Türk edebiyatlarında çok fazla işlenmiştir.

Birinci şahıs tarafından (Kahraman-anlatıcı ağzından) anlatılan bu hikâyenin içeriğindeki olaylar zinciri çok basittir. Hikâyeyi anlatan kahraman Issık-Köl'ün kıyısında mehtaplı bir gecede sevdiği kız Mariyam ile vedalaşmaya gider. Mariyam'ın anne-babası bu köye başka yerden göç etmişler ve şimdi de kendi köylerine dönmek üzeredirler. İki sevgili birbirinden ayrılacakları için üzülmeğetedirler. Delikanlı, Mariyam'a, kaçarak evlenmeyi teklif eder, fakat kız bu teklifi kabul etmez. O, eski ata geleneğine karşı çıkamayacağını, anne-babası kime verirse onunla mecburen evleneceğini söyler. Ertesi günü Mariyam anne-babası ile beraber göç eder. İkinci bölümde hikâyeyi anlatan kahraman, Mariyam'ın düğününe denk gelir. Anlatıcı, düğün sırasında kızın anne-babasının üzüntü içinde olduğunu ve düğün örf-âdetlerinin keyifsiz bir şekilde geçtiğine şahit olur. Kızın gönderileceği vakit geldiğinde, Mariyam, otağın tahtasına tutunarak kederli kederli ağlar. Çevik delikanlılar acı acı ağlayan gelini kaba kuvvet ile kaldırarak ata bindirirler. Sevdiği kızın böyle kederli bir şekilde ata bindirildiğini gören gencin kalbi sızlar ve Kırgız kızlarının horlanarak hayvanlar gibi satılmasına üzüdür.

Fakat böyle basit bir olay hikâyede açık, canlı, ilginç bir şekilde tasvir edilmediği gibi, kahramanların dış görünüşleri, hareketleri, davranışları, düşünce ve hisleri de sarıh bir tarzda verilmemiştir. Hikâyede asıl olayın gelişmesini detaylı olarak tasvir etme gerekliliği dikkate alınmadan, yazarın vermek istediği temel fikrin (konunun) açıklanmasını hedef almayan etkisiz manzara tasvirleri, duygusal hayal etmeler, uzun uzun şiir parçaları metnin arasına sıkıştırılmıştır. Böyle ilâve süslemeler konunun hareketli gidişatına, kahraman tiplerinin canlandırılmasına, yazarın söylemek istediklerinin açık şekilde bildirilmesine engel teşkil etmiştir.

Ana dilinde ilk defa çağdaş edebî metinler yazmaya başlayan eğitimli Kırgız gençlerinden Kasım Tınıstanov, genel eğitiminin, edebî bilgilerinin diğerlerine göre yüksek olmasıyla, edebiyata karşı doğuştan gelen yeteneğiyle, dil bilgisi ve zekâsının keskinliğiyle farklılık göstermiştir. Daha net bir şekilde söylemek gerekirse, kendisi gibi edebî eserler yazmaya başlayan az sayıdaki hemşehrilerine göre o, Rus dilini iyi öğrenip Rus edebiyatından örnekler okumuş ve Tatar, Kazak, Özbek dillerinde Avrupaî tarzda yeniden gelişmeye başlayan edebiyatları da çok iyi tanımaktadır. Üstelik, Kasım Tınıstanov, edebiyata karşı yetenekli olup, kendi halkının sözlü eserlerini de çok iyi bilmektedir. Doğuştan gelen yeteneği, yüksek eğitimi, az çok yazarlık hazırlığı olmasına rağmen Kasım Tınıstanov, Kırgız dilinde ilk kez mensur eser yazdığı hâlde, neden onu istediği gibi yayımlayamamıştır? Tabî ki, bunun birçok sebebi vardır. Öncelikle, uzun zaman yazı kullanılmadığından dolayı Kırgız dilinde söz ile canlı resim çizme, insan tiplerini yaratma, olayların akışını ilginç bir tarzda anlatma gelenekleri henüz gelişmemiştir. İkincisi ise, edebiyat sanatı ile daha yeni uğraşmaya başlayan genç yazar, özellikle edebî mensur eser yazma bakımından tecrübesizdir. Üçüncüsü, henüz mükemmeliyete erişmemiş olan Tatar, Kazak, Özbek edebiyatlarının ilk mensur eserlerinden örnek alan Kasım Tınıstanov'un edebî zevkinde eksiklikler çoktur. Dilin güzelliği, edebiyatın zarıflığı, tasvirin mükemmelliği hakkında onun hayalleri, anlayışları henüz hamdır. Bunların bir araya gelmesi, *Mariyam menen Köl boyunda* (Meryem ile Göl Kıyısında) hikâyesinin her yönüyle zayıf olmasına sebep olmuştur.

S. Karaçayev ile K. Tınıstanov'un ilk hikâyeleri, Orta Asya halklarının Sovyet temelinde yaratılmış basını ve edebiyatı, tamamıyla sosyalist ideolojiye bağımlı olmadan ve hükümet politikasının gözetimine girmeden evvel yayımlanmıştır. Fakat, onlar da Sovyet siyasetinin, ideolojisinin güncel şiarlarına destek vermek, ses getirmek amacıyla yazılmıştır.

Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyeti 1927 yılının sonlarına doğru millî kriterlerin esasında parçalanıp dağıldığı zaman Kırgızistan ayrı Özerk Vilâyet (1927'de Özerk Vilâyet, 1936'da Cumhuriyet) olmuştur. Kırgızistan'ın kendi başına Sovyetler Birliği'nin üyesi olarak yaşamaya başlaması ile birlikte Kırgız dilinin kendi alfabesi kabul edilip Kırgızca gazete ve dergiler, daha başka metinler hem yazılmaya hem de yayımlanmaya başlamıştır. Demek ki, Sovyet siyasetinin ve ideolojisinin Kırgızca konuşmaya seferber edilmesi, okul ve üniversitelerde eğitimin Kırgızca verilmeye başlaması, diğer taraftan da kitap yayınlarının devlet bütçesi tarafından karşılanması, yazılıp basılmış yazılar için Sovyet yöne-

timi tarafından telif ücretinin ödenmesi, Kırgız yazı dilinin gelişmesine zemin hazırladığı gibi, Kırgızca edebî metinlerin ve onların içerisinden mensur eserlerin daha fazla yazılması için önemli bir sebep teşkil etmiştir. Örneğin, Kırgızca okul kitaplarının ilki yazıldığı zaman örnekli edebî metinler, özellikle çocuklar için kısa öyküler talep edilmiştir. Edebî malzemelerin olmamasından dolayı, ilkokul kitaplarının yazarları halkın sözlü eserlerini yazıya geçirme, başka dillerden çevirme yolu ile birlikte, kendileri de kısa hikâyeler yazmaya mecbur olmuşlardır. Daha net söyleyecek olursak; böyle hikâyeler hem Kasım Tınıstanov'un yazdığı *Okul Kitabı*'nda (1924), hem de 1920'li yıllarda yayımlanan başka okul kitaplarında mevcuttur.

İkinci olarak, öğrenciler için edebî kitapların yayımlanması da çok gerekli olmuştur. Bu durumdan dolayı genç Kırgız yazarları çocuklar için kısa hikâyeler, masallar, mecazî hikâyeler yazmışlardır. Onların içinden, 1920-1930 yılları arasında yayımlanmış olanlar şunlardır: K. Bayalınov'un *Tülkü menen suur* (Tilki ile Köstebek) (1927), S. Naamatov'un *Cöcölör* (Civcivler), *Moldo sasık* (Kokan Molla) (1928) isimli masalları, A. Çingışov'un *Menin baldarım ayantçada* (Benim Çocuklarım Sahada), K. Eşmambetov'un *Caratılış sırları* (Doğa Sırları) (1931), M. Abdukarimov'un *Kızıl emgek* (Kızıl Emek) (1932), K. Malikov'un *Bakıtlı Kız* (Mutlu Kız) ve *Sarala kozu* (Sarı Kuzu) (1935), K. Esenkocoyev'in *Sayakatçı bala* (Gezgin Çocuk) (1938), *Üçünçü şar* (Üçüncü Küre) (1938), *Şarşe* (1939) hikâyeleridir.

Kırgız dilinde yayımlanan ilk gazeteler olan *Erkin-Too* (Özgür Dağ) ve *Leninçil Caş* (Leninci Genç) çıkmaya başladığı günden itibaren edebî malzemelere ihtiyaç duyulmuştur. Onların arasında herhangi bir seviyede edebî değere sahip olan nesir türündeki küçük hacimli eserler de yer almıştır. Sovyet yönetiminin ideolojik cihetini, siyasî şiarlarını, uygulamalı faaliyetlerini halka anlatma, propaganda yapma amacıyla yazılmış böyle malzemeler günümüzdeki anlayışa göre politik ve ekonomik sorunlarla ilgili makale, hicivli fıkra, deneme, hikâye gibi türlerin birinin çerçevesine girmeyen, güncel siyasî fikirlerin edebîleştirilerek anlatıldığı eserlerdir. Böyle edebî türdeki gazete malzemeleri zamanında 'canıtma' (Hiciv) denen tür adıyla yayımlanmıştır. Onların içeriği ve anlamı, edebî kalitesi, usulü çeşitli şekillerdedir, fakat genel olarak birçoğunda edebî nesre has özellikler belli bir ölçüde mevcuttur. "Aslında hicivlerin hepsi olmasa da, birçoğunu hem gazeteciliğe, hem de edebiyata ait küçük mensur eserler olarak görmek için sebep vardır ki, Kırgız basınının ve edebiyatının gelişme süresinde kendine özgü tarihî-medenî şartlar ile propagandalık ihtiyaçlar yaratmıştır. Ya da

bunlara Kırgız edebî nesrinin gazete sayfasında toplu hâlde oluşan ilk ürünleri, daha doğrusu politik ve ekonomik sorunları içeren kısa öykülerdir dersek, fazla yanlış olmayız. (Cigitov, 1984:198).

1928-1934- yılları arasında Kırgız edebiyatında nesrin çeşitli türlerinin, özellikle kısa ve uzun hikâyeler yazma sanatının geliştirildiği dönem olmuştur. Bu yıllarda *Camı madaniyat colunda* (Yeni Medeniyet Yolunda), *Çabuul* (Hücum) (1933'ten itibaren Kırgız keneş (danışma) edebiyatı dergilerinde, bazı almanaklarda U. Abdukaimov'un (1910-1995) *Al kezde* (O Zamanda), *Öç* (İntikam), T. Bayciyev'in (1909-1952) *Kıtmır öldü* (Kurnaz Öldü), *Sen kimsin?* (Sen Kimsin?), *Suu boyunda* (Su Kenarında), M. Dögdürov'un (1902-1968) *Camanbay*, C. Camgırçiyev'in (1904-1944) *Cürök tolkunu* (Yürek dalgası), *Zamandaştardın angemesi* (Çağdaşların Hikâyesi), K. Cantöşev'in (1904-1966) *Eki cetim* (İki Yetim), Ş. Kökönov'un (1894-1951) *Bizdin kündördö* (Bizim Günlerde), K. Malikov'un (1911-1978) *Caş calın* (Genç Yaim), *Masaalı Döötbayev*, *Ayluu tündö* (mehtaplı Gecede), *Estegiler* (Hatıradakiler), *Açılğan ayıp* (Açılan Ayıp), *Kamış kulak*, S. Sasıkbayev'in (1908-1991) *Kızıl bürküttör* (Kırmızı Kartallar), A. Tokombayev'in (1904-1988) *Mundular ölümü* (Kederlilerin Ölümü), *Ötköndün munu* (Geçmişin kederi), T. Ümötaliyev'in (1908-1991) *Duşmandar* (Düşmanlar) adlı, R. Şükürbakov'un (1913-1962) *Carkınay*, *Ardaktuu atçandar* (Saygıdeğer Atlılar), M. Elebayev'in (1906-1944) *Cürök oozgo tılganda* (Kalp Ağza Geldiğinde), *Malay arteli* (Hizmetçi arteli) adlı orta hacimli eserleri yayımlanmıştır.

Ayrıca 1928-1937 yılları arasında *Kızıl Kırgızistan*, *Leninçil caş* (Leninci Genç), *Sabattuu bol* (Eğitimli Ol), *Kızıl pahtaçı* (Kızıl Pamukçu) gazetelerinde M. Abdukaimov'un *Kurmuşunun turmuşu* (Eski Keçenin Hayatı), *Karındaşım Güliya* (Kızkardeşim Hülya), *Külbaş* adlı, T. Bayciyev'in *Dosum* (Dostum) adlı, A. Tokombayev'in *Too elinin comogu* (Dağ Halkının Masalı) (Sonraki ismi *Akaymergen* (Akay Avcı)) adlı hikâyeleri yayımlanmıştır.

Aynı zamanda K. Bayalinov'un "Murat" (1929), S. Karaçayev'in "Erik tanında" (Hürriyet Şafağında) (1929), S. Naamatov'un "Tınımkın" (1930), K. Malikov'un "Kızıl Alay" (1934) adlı hikâyeleri, K. Bayalinov'un "Acar" (1928), S. Karaçayev'in "Erksiz kündördö" (Bağımlı Günlerde) (1928) adlı uzun hikâyeleri (Sonraki janrlık adlandırma ile roman) ayrı ayrı kitaplar hâlinde yayımlanmıştır. Ş. Kökönov'un *Emgek cortuuldarı* (Emek Mücadeleleri) ve *Örüştöğü karmaş* (Vadideki Mücadele) adlı romanları, onun *Ceniş cemişi* (Zafer Ürünü)

adlı kitabında (1934), S. Naamatov'un *Barsa kelbes sapar* (Gidilirse Dönülmez Sefer) (1905-1937) adlı romanı *Canı madaniyat colunda* (Yeni Medeniyet Yolunda) dergisinin 1928-1929 yıllarındaki sayılarında yayımlanmıştır.

Kırgız nesrinin bu ilk eserlerinde ele alınan konular Sovyet ideolojisinin gündemdeki kampanyaları, şiarları, talepleri ile doğrudan alakalı olmuştur. Örneğin, o zaman Sovyet devrinden önceki toplumsal hayatın adaletsizliğini, feodal yönetimin gaddarlığını, fakir-fukaraların acımasız şekilde ezildiğini tekrar tekrar ele alan parti propagandası, eski devrin değerini düşürmek, otoritesini yok etmek, kendi ideolojisini paha biçilmez hâle getirmek amacını gütmüştür. Bu siyasî görüşü desteklemek için yazılan "Munduular ölümü" (Kederlilerin Ölümü), "Akay Mergen" (Akay Avcı), "Kurmuşunun turmuşu" (Eski Keçenin Hayatı), "Eki cetim" (İki Yetim) adlı hikâyelerde burjuva sınıftakiler (zenginler, mollalar, beyler) fakir, yetim ve dullardan oluşan hizmetçilerine hiç merhamet etmeyen acımasız, hunhar alçaklar şeklinde mizah edilerek gösterilmiştir. Böylece Kırgız nesrinde Çarlık yönetiminin hâkim olduğu zamandaki Kırgız toplumunun, idareciler sınıfının temsilcilerini tulum karın, çirkin, merhametsiz, kurnaz, aptal olarak vasıflandırma geleneğine temel oluşturulmuştur.

1920-1930 yılları arasında Sovyet ideolojisinde kadınları eşitsizlikten, eğitimsizlikten, siyasete karşı pasif olmaktan kurtararak toplumun eğitilmiş, aktif, bilinçli üyeleri hâline getirme konusu da ortaya atılıp, hükûmetin propaganda kanalları aracılığıyla tekrar tekrar ele alınmıştır. Bundan dolayı kadınların özgürlüğüyle ilgili konular genel Sovyet edebiyatında, özellikle Orta Asya Cumhuriyetlerinin genç edebiyatında çok fazla işlenerek, geniş yer almıştır. Tabii ki, henüz yeni gelişmeye başlayan Kırgız nesri de böyle bir sürecin dışında kalmazdı. Ayrıca, Kırgız nesrinde kadınların özgürlüğüyle ilgili konular iki noktada ele alınmıştır. Örneğin, *Acar*, *Çarkınay*, *Erksiz kündördö* (Bağımlı Günlerde) adlı eserlerde kadınların Sovyet döneminden önceki zor durumları, çektikleri eziyetler, trajik kaderleri anlatılmıştır. "Erik tanında" (Hürriyet Şafağında), "Tınımkan", "Bizdin kündördö" (Bizim Günlerde) adlı hikâyelerde ise eskiden horlanan eğitimsiz kadınların yeni dönemde eğitimsizliğini gidermek, gazete ve dergiler okuyup, toplumsal işlerle uğraşması, zulümden, eşitsizlikten, cahillikten kurtulması, kültürel yönden gelişmesi hedeflenmiştir.

Sovyet yönetimi kendisini ezilen işçi ve çiftçilerin yönetimi olarak ilân edip gerçekte de fakir temsilcilerini her yönden desteklemiştir. Fakir-fukarayı, onların çocuklarını, yetimlerini, yeni rejimin yandaşlarını, temsilcilerini, yöneticilerini

eğitmek için çalışmıştır. Genç yazarlar, edebî eserler ile bu siyasetin propagandasını yapmak amacıyla birçok hikâye yazmışlardır. Buna, yukarıda yazdıklarımızdan "Baktı colunda" (Mutluluk Yolunda), "Murat", "Camanbay", "Caş Calın" hikâyeleri açık örnektir. Hikâyelerde sınıf ayırımından dolayı ezilen fakir kızların ve delikanlıların, özellikle zavallı yetimlerin, Sovyet hükûmetinin yardımıyla, kölelikten ve zulümden kurtularak eğitim almaları, piyoner-komsomol (Komünist olmadan önceki aşamalar) üyeleri olması ya da fabrikalarda çalışmaya başlamaları ve yiğitlerin askerlikte başarıya ulaşmaları, yeni toplum kurmak için canını feda etmeye hazır Sovyet kadrolarına dönüşmeleri anlatılmıştır.

"Malay arteli" (Hizmetçi Arteli), "Açılğan ayıp" (Açılan Ayıp), "Kızıl Alay", "Duşmandar" (Düşmanlar) gibi hikâyeler özel tarım çiftliklerini zorla ve baskı ile kolektifleştirme faaliyetlerinin bazı manzaralarını yansıtmak için yazılmıştır. Hikâyelerde kurnazlık ve açığızluluk ile kolhoz-sovhozlara üye olup, hatta yöneticilik görevine sahip olup, ortak çiftliklerin işlerini harap etmeye gayret eden "zengin ve bey kuyrukları"na karşı dürüst kolhozçuların, fakir hizmetçilerin hareketi, mücadelesi anlatılır. Tabî ki, böyle sınıf mücadelesinde iyi kahramanlar kötü kahramanların ahlâksızlıklarını meydana çıkararak başarılı olurlar, Sovyet düşmanları ise cezalandırılır.

Adı geçen hikâyelerde eski ve yeni Kırgız hayatının bazı güncel manzaraları az da olsa yansıtılmıştır. Fakat, onlar aslında hayat gerçeğini iyice inceleyerek anlama, olumlu olumsuz yanları, iç çatışmaları, detayları ile tasvir ederek gösterme, olduğu gibi anlatma amacıyla değil, o zamanki bolşevik rejiminin "Sosyalizmin yerleşmesi ilerledikçe sınıf mücadelesi daha da derinleşir, Sovyet düşmanlarının gizli karşı çıkmaları keskinleşir" diyen ihanet öğretisini canlı propaganda yapmak için yazılmıştır. O yüzden bu hikâyelerde, gerçek hayatın manzaralarına göre üretilmiş yapma fikir ayrılıkları, yapmacık kahramanlar, siyasî sorunlar ağırlıklıdır. Zamanın siyasetine göre hayalden üretilme içerikli elementler Ş. Kökönov'un "Emgek cortuulçuları" (Emek savaşçıları) ve "Örüştöğü karmaş" (Vadideki savaş) romanlarında baştan sona yer almıştır.

Kendi başlarından geçirdikleri, her gün görüp bildikleri, dışardan gözlemledikleri hayatî manzaralardan orijinal olaylar zincirini düzene sokup, duygusal, ilginç, inandırıcı şekilde yazmaya, kahramanların canlı tiplerini tasvir ederek göstermeye ilk yazarların fırsatı olmamıştır. Onlar, ideolojik reçetelere uygun olaylar ve kahramanlar bileşimini bir şekilde hayalden üretip, üstünkörü basit şekilde anlatmakla meşgul olmuşlardır.

Buna rağmen ilk (1928-34 yıllarında yayımlanan) eserlerin arasında ideolojik çekirdeği olsa da, gerçek hayat vak'alarını içeren, gerçek sanat coşkusu ile yazılan birkaç tane hikâye de vardır. Birincisi, K. Bayalinov'un "Acar" adlı uzun hikâyesidir. Bu eserde 1916 yılındaki halk ayaklanmasının çıkması ve oluşu, ayaklananların yabancı yerlere kaçması ve bezginlik çekmesi, Kırgız çocuklarının, yetişkin kızlarının çok ucuza veya bedavaya satılması, Acar isimli kızın gördüğü eziyetleri, zulümden kurtulmak için gösterdiği çabaları, trajik ölümü anlatılmıştır. İkincisi, A. Tokombayev'in "Akay mergen" (Akay Avcı) adlı kısa hikâyesidir. Bu hikâyede avcının merhametsiz, gaddar zengin birisi tarafından, beyhude bahane ile suçsuz yere öldürülmesi tasvir edilmiştir.

Bu iki hikâye, Sovyet döneminde, okullarda okutulan edebiyat kitaplarına konulmuştur. Millî edebiyatın tarihini araştıranlar tarafından beğenilen bu eserler, başka dillere tercüme edilmiştir. Bunların arasına S. Karaçayev'in *Erksiz kündördö* (Bağımlı günlerde) romanını da katabiliriz. Bu eser yayımlandıktan sonra fikrî yönü yanlış denerek çok ağır eleştiriye uğramış ve yazarı birkaç yıllık siyasî sürgüne uğrayıp, 1937 yılında suçsuz yere öldürüldükten sonra eser uzun süre yayımlanmamış, hatta edebiyat ilminde ağza bile alınması yasaklanmıştır.

Dünya edebiyatının o zamanki örnek mensur metinleriyle karşılaştırılarak bakıldığında, Kırgızca ilk mensur metinler, şekil ve içerik bakımından basit ve zayıftır. Hatta onların en mükemmel olarak sayılanlarının "Acar", "Akay mergen" (Akay Avcı), "Erksiz kündördö" (Bağımlı günlerde)'nin bile edebî kalitesinin düşük olduğu dikkatlerden kaçmaz. Bu mensur eserlerin bundan farklı şekilde meydana gelmesi de mümkün değildir. Çünkü onlar, daha yeni yazı dili olarak işlenmeye başlayan Kırgız diline yabancı, yani Avrupaî kalıplara uydurularak eserler yazma çabasının ürünleridir. İkincisi, o metinler yazarlık işine yeni başlayan, henüz kalemi ustalaşmamış, genel eğitimi yetersiz, edebî estetiği olmayan, fantezisi gelişmeyen genç yazarlar tarafından ilk tecrübeler şeklinde kısa sürede, aceleyle yazılmıştır. Üçüncüsü, bu eserlerin yazarları kendilerini Sovyet yönetiminin tellâcıları olarak sayıp zamanın ideolojik anlayışları, manzaraları dışında bağımsız olarak düşünememişlerdir. Yazdıklarını da, demagojik, acımasız eleştiriden, hükûmetin cezasından ve sansürden korkarak, ürkerek, sıkılarak yazmışlardır. Tabii ki böyle siyasî şartlarda, entelektüel boyutlarda, dilin gücünü kullanarak, meslekî boyutta, psikolojik durumun hâkim olduğu zamanda çok yüksek muhtevalı ve üstün tarza sahip mensur eserlerin yazılması mümkün değildir.

İlk yazarlar kendi yeteneklerine göre edebiyatın bir alanını seçip, onunla sürekli uğraşıp, tecrübe kazanmışlardır. Genel olarak çoğu evrensel yazarlar gibi kalem çalıştırıp, aynı zamanda da gazete için malzemeler, edebî tenkitler, şiirler, mensur metinler, piyesler yazmışlardır. Sadece 1955'ten sonra genelde şiir yazan M. Elebayev ile T. Sıdıkbekov, dram sanatı ile uğraşan K. Cantöşev, mensur eserler yazmaya başlamışlardır. O zamanın en yetenekli ve meşhur şairi A. Tokombayev de mensur eserler yazmaya fazla zaman harcamıştır. Sonuç olarak; 1935-1940 yılları arasında hacimli mensur metinler meydana gelmiştir. Onların ilkleri M. Elebayev'in "Uzak col" (Uzak Yol), T. Sıdıkbekov'un iki cilt olarak yayımlanan "Ken-Suu" ve "Temir", K. Cantöşev'in iki kitaptan oluşan "Kanı-bek" romanlarıdır. Yine o yıllarda A. Tokombayev'in "Caralangan cürök" (Yaralanan Yürek), "Küünün sırrı" (Ezginin sırrı), "Dnester teren denizge kuyat" (Dnestr Derin Denize Dökülür), K. Cantöşev'in "Eki caş" (İki Genç), K. Malikov'un "Azamattar" (Kahramanlar), R. Şükürbekov'un "Too elinin baatırı" (Dağ halkının Bahadırı), C. Aşubayev'in "Teren keçüü" (Derin Geçit), K. Eşmambetov'un "Adıl" adlı povestleri (hikâye ile roman arasındaki eserler) yayımlanmıştır.

Adı geçen eserlerde yakın geçmişin ve yaşanmakta olan çağın toplumsal hayatından ve o yıllarda Sovyet ideolojisinin gündeminde yer alan siyasî fikirlere bağlı konulardan söz edilmiştir. Şunu belirtelim ki, 1930'lu yılların ortalarında Kırgız halkının 1916 yılında gerçekleşmiş olan ayaklanmasının 20. yıl dönümü resmî olarak anılmıştır. Bununla ilgili birçok şiir, destan ve piyeslerin yanı sıra adı geçen ayaklanmayı konu alan *Uzak col* (Uzak Yol) romanı, *Azamattar* (Kahramanlar) ve *Too elinin baatırı* (Dağ halkının Bahadırı) romanları (povestleri) yazılmıştır.

Bolşevik yönetimi, edebiyattan, çağın güncel konularının işlenmesini, özellikle toplum hayatının değişim sürecinin yansıtılmasını, sosyalist düzen ilerledikçe sınıf mücadelesinin keskinleştiğinin gösterilmesini talep etmiştir. Başka sebepler ile birlikte bu talep K. Cantöşev'in *Eki caş* (İki Genç) romanının, T. Sıdıkbekov'un *Ken-Suu* ve *Temir* romanlarının meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. *Eki caş* romanında birbirini seven kız ile yiğidin başlarından geçen dramları Kırgız topraklarında basmacılar hareketi sırasındaki olaylar ile birlikte tasvir etme çabası vardır. *Ken-Suu* ve *Temir* romanlarında ise özel tarım çiftliklerini kolektifleştirme hareketinin Kırgız köylerinde ne gibi terslikler, kavga ve tartışmalar, zorluklar içinde gerçekleştiğini edebî tarz ile anlatma gayreti gösterilmiştir.

Anlatılmakta olan çağda eski zamanın kötülüklerini afişe edip yeni yönetimden övgüyle söz ederek yükseltmek de Sovyet edebiyatında zorunlu görev olarak telâkki edilmektedir. Bundan dolayı A. Tokombayev'in *Caralangan cürök* (Yaralanan yürek), K. Eşmambetov'un *Adıl* romanlarında Çarlık rejiminin hâkim olduğu zamanda horlananları, özellikle anne-babasından ayrılıp, hizmetçilik veya dilencilik ederek hayat mücadelesini veren yetimlerin Sovyet döneminde garibanlıktan kurtulup eğitim alması, millî aydınların ilk tabakasında yer alarak Sovyet rejimini sağlamlaştırmak için bütün kuvvetleriyle savaşmaları anlatılır. *Caralangan cürök* romanında aynı zamanda ilk aydınlar arasındaki dostluk, düşmanlık ilişkileri ele alınmıştır. Aynı meseleler C. Aşubayev'in *Teren keçüü* (Darin Geçit) adlı romanında ayrı konu olarak alınıp, biraz geniş yer almaktadır.

K. Cantöşev'in *Kanıbek* romanının ilk iki kitabında XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başlarında ataerkil-feodal düzende Kırız toplumuna has hayatî manzaralar, siyasî olaylar, sınıf mücadeleleri, insan ilişkileri, ahlâkî sorunları baş kahraman Kanıbek'in, onun yakınlarının, dostlarının, düşmanlarının çeşitli serüven ve maceralarla zengin kaderleri, geleneğe sığmayan davranışları, ilginç davranışları aracılığıyla verilmiştir.

O yıllarda SSCB yazarlarının resmî lideri Maksim Gorki'nin, azınlıklardan çıkmaya başlayan meslektaşlarına yaptığı "Kendi folklorunuzun konularını, kahramanlarını, fikirlerini yazılı edebiyatın zengin fırsatlarından yararlanarak tekrar ele alın." daveti, genç Kırız yazarları tarafından devlet yönergesi gibi kabul edilmiştir. Onlar bu davete cevap olarak sözlü edebiyat eserlerinin esas vak'alarına dayanarak birkaç poem, piyes yazıp göndermişlerdir. Nesirde ise folklor konularını tekrar işleme işinde, kendisini M. Gorki'nin öğrencisi olarak sayan A. Tokombayev ele alıp, nesir ile birkaç eser meydana getirmiştir. Onların hem en güzeli, hem de hacimli olanı *Küünün sırrı* (Ezginin sırrı) romanıdır. Bu eserde orta çağdaki göçmenler hayatının askerlik ve erkek-kadın ilişkilerine ait yönlerini yansıtan efsanenin olaylar birliği, yeni görüşe göre anlatma, tasvir etme yöntemleri ile ele alınmıştır.

A. Tokombayev'in *Dnestr teren denizge kuyat* (Denstr Derin Denize Dökülür) romanında, Sovyet vatanseverliği ve enternasyonalizm konuları, özellikle Batı Ukrayna'nın Sovyetler Birliğine katılması için yerli komünistlerin verdikleri gizli mücadeleleri tasvir etme gayreti vardır.

Tabî ki, konuları bakımından kısaca tasvir edilen bu eserlerin fikir ve este-

tik özellikleri aynı değildir. Örneğin, K. Malikov'un *Azamattar*, K. Cantöşev'in *Eki caş*, C. Abuşbayev'in *Teren keçüü*, R. Şükürbekov'un *Too elinin baldarı*, K. Eşmambetov'un *Adıl* romanları, yanı sıra T. Sıdıkbekov'un *Ken-Suu* romanı hayatın bazı ilginç manzaralarını ve canlı insan tiplerini içerse de, genel olarak zayıf edebî metinler olarak kalmıştır. Bu romanlara göre T. Sıdıkbekov'un *Temir*, K. Cantöşev'in *Kanibek*, M. Elebayev'in *Uzak col* romanları, A. Tokombayev'in adı geçen üç romanının edebî seviyesi oldukça yüksektir. Bunların olaylar bileşiminde gerçek hayatın inanılır manzaraları, yazarların başlarından geçirdikleri ve gördüklerinin açık resimleri mevcuttur. Onların tarz bakımından dokunmasında Kırgız dilinin söz varlığı, anlatma ve tasvir etme gücü oldukça geniş ve uygun bir şekilde kullanılmıştır.

Bu karşılaştırmalı ve mükemmel olarak değerlendirilmekte olan hacimli mensur metinlere yazarların şahsî gayretlerinin ve edebiyata karşı olan üstâtlık damgası da vurulmuştur. Örneğin, M. Elebayev kendi nesrinde genel olarak kendi başından geçirdiklerini yazmıştır. Yazarken fanteziden hiçbir şey katmayıp, süslemeden, abartmadan, tamamen gerçekçi bir şekilde tarif etmeye çalışmıştır. Fakat gördüklerini ince ayrıntılarına kadar anlatmadan, sadece gereken yerlerini seçerek sade dille tasvir etmeye çalışmıştır. Bu yüzden onun *Uzak col* romanı aranan sanat derecesine yükselen belgesel eser özelliğine sahip olmuştur.

A. Tokombayev'in nesrinde, konunun hareketliliği, romantizme bağlılık, cümlelerin açıklığı ve edebîliği görülür. T. Sıdıkbekov'un nesri ise, olaylar zincirinin donukluğu, natüralizme yakın hayatî görünüşleri, canlı insan tiplerinin bolluğu ile farklılık göstermiştir. K. Cantöşev ise edebî fantezisini mümkün olduğunca güçlü çalıştırarak çelişkili, karışık, inişli çıkışlı, engelli olay zincirlerini, maceralı insan kaderlerini yaratmak için çaba harcamıştır. Yazarın bu özelliği *Kanibek* romanında açıkça görülmüştür. Bu eser tamamen maceralı konu çizgilerinden oluştuğu için zamanında Kırgız okuyucularının çok sıcak sevgisini kazanmıştır.

Fakat, bu tarzdaki eserlerin hepsinin ortak bir özelliği vardır. Onların hem konu çizgileri, hem de kahramanlar grubu açık bir şekilde ideolojik özellikte olup, eskiyi kötüleme, yeni yönetimi yükseltme; başka bir deyişle bu eserler; Bolşeviklerin zengin sınıfa karşı mücadelesini, Marksist doktrinin propaganda amacına bağlı kılmıştır. İşte, *Kanibek* romanında Sovyet devrinden önceki toplumsal hayatın dramatik manzaralarını yansıtmaya gayreti yapılmıştır. Kahramanları kat'î şekilde iyi ve kötü olarak ayrılmıştır. Kötü kahramanlar-Kırgız, Uygur,

Çinli, Rus zenginlerin, idarecilerin, bürokratların, dindarların temsilcileridir. Hepsinin tiplmeleri sanki tamamen siyah boya ile işlenmiş gibidir. Acımasız, zalim, aptal, adaletsiz, hain, çirkin vb. Hiçbirinde insanoğluna özgü iyi sıfatların küçücük işareti bile yoktur. İyi kahramanlar ise, tamamen fakir fukaranın temsilcileridir. Hepsi de mükemmel insanlardır. Şefkatli, adil, yüce gönüllü, çalışkan, bahadır, açık göz, v.b. Bunun yanı sıra hayattan alınan veya hayalden üretilen tasvir konularının ideolojik taleplere uygun şekle getirilerek gösterilmesi, T. Sıdıkbekov'un *Ken-Suu*, *Temir* romanlarında, A. Tokombayev'in *Caralangan Cürök*, *Dnestr Teren Denizge Kuyat* romanlarında görmek mümkündür.

Tabii ki, devlet ideolojisine fazla bağımlılık, başka objektif ve subjektif nedenlerle birlikte, K. Cantöşev'in, A. Tokombayev'in, T. Sıdıkbekov'un zamanında mükemmel olarak değerlendirilen mensur eserlerinin fikir ve estetik bakımdan gelişmesini aksatmıştır.

Aynı yazarlar, özellikle A. Tokombayev, M. Elebayev ideolojik talimatlara bağlı kalmaksızın siyasete ait olmayan hayatî konuları nesir ile tasvir etmeye kalkıştıklarında iyi neticeler çıkarabilmişlerdir. Örneğin, A. Tokombayev *Küünün Sırtı* (Ezginin Sırtı) (1939) romanında sözlü romantik efsanenin olay çekirdeğini gerçek bir şairane ilham ile, zengin dil malzemeleri aracılığıyla oldukça usta bir tarzda anlatmıştır. Bu yüzden o, günümüze kadar gücünü kaybetmemiştir. M. Elebayev'in *Boroonduu Künü* (Fırtınalı günde) (1939), *Coldo* (Yolda) (1940) adlı otobiyografik olayları içeren kısa hikâyeleri dil ve üslûbu ile kusursuz olması, canlandırılması mümkün olan edebî tiplmeleri taşıması, hayalde çok çeşitli çağrışımlar uyandıran parçaların olmasıyla farklılık gösterip, hâlâ millî nesrin en iyi eserleri olarak değerlendirilmektedir.

İşte böylece 1930'lu yılların sonlarında birçok yazar yarı şekilde veya tamamen nesir yazmaya yönelip, bu yolda başarılı metinler yaratmanın yol-yöntemlerini pratik olarak öğrenerek, az çok başarılarla ulaşmışlardır. Artık onların önünde yeni hayatî bilgileri acele etmeden mükemmel olarak işleme, hafızada kalacak şekilde temel tiplmelerini oluşturma, sanatkârlığını daha da geliştirme görevleri vardı. Fakat, onların sanatla, acele etmeden ve ciddî olarak uğraşmalarına Sovyetler Birliğinin II. Dünya Savaşına ansızın katılması engel olmuştur.

Savaş yıllarında (1941-1945) nesir yazmakta olan yazarlar, zamanın ideolojik ihtiyaçlarını karşılamak için genelde kısa hikâyeler, denemeler yazmaya mecbur olurlar. Örneğin, o yıllarda K. Cantöşev'in *Çolponbay*, C. Bökönbayev'in *Düyşönkul*, A. Tokombayev'in *Aşırbay*, S. Sasıkbayev'in *Nurlan*, K. Ma-

likov'un *Cayılmanın talaasınan* (Cayılma'nın bozkırından) adlı denemeleri yayımlanarak, okullar için edebiyat ders kitaplarına girmiştir. Bu eserlerde savaş meydanında kahramanlık gösterdikleri için devletin değerli ödüllere lâyık görülen Kırgız delikanlılarının hayatı, özellikle kahramanlıkları, romantik bir tarzda anlatılmıştır. Aceleyle yazılan bu eserler, propaganda ağırlıklı olması sebebiyle edebî eser özelliğini alamamıştır.

A. Tokombayev'in "Kütülböğön Belek" (Beklenmeyen Hediye), T. Sıdıkbekov'un "Zambirekçiler" (Topçular) ve "Erdik" (Kahramanlık), Tazabek Samançin'in "Boordoştor" (Kardeşler) ve "Komsomol Bileti" (Komsomol Kimliği), C. Aşubayev'in "Aylasız Keziğişüü" (Çaresiz Buluşma) adlı hikâyelerinde de, savaşmakta olan erlerin askerî başarılarını, sıra dışı kahramanlıklarını, kendi aralarındaki dostluklarını, diğer vatanseverlik faaliyetlerini tasvir etme çabası vardır. Yazarların hemen hemen hepsi savaşa direk olarak katılmadıkları için hikâyelerin olayları, kahramanları, sorunları onların hayallerinden özellikle zorla üretilmiştir. Yazarların hayalleri ise bu hikâyelerin içerik elementlerini yaratmada, o yıllarda, savaş konusunda Rus dilinde yayımlanan gazete bilgileriyle, savaş gerçeğine ait başka malûmatlarla beslenmiştir. Tabii ki, göz ile görülmeyen, baştan geçirilmeyen yabancı hayat manzaralarını anlatma gayretinden iyi sonuçların çıkması mümkün değildir. Gerçekten de adı geçen hikâyelerin içeriğine yapmacıklık, kabataslaklık, güvensizlik damgaları vurulmuştur.

T. Sıdıkbekov'un "Tarbiya" (Terbiye), "Paydaga Çeçilgen Çatak" (Lehine Çözülen Kavga), M. Elebayev'in "Alıskı Toodon" (Uzak Dağdan), "Sonku Bir Kün" (Son Bir Gün), A. Ubukeyev'in "Carkın" hikâyelerinde savaş sırasındaki köy hayatından olaylar, özellikle kolhozcuların başarılı çalışmaları, askerdekilere yaptıkları yardımlar, çeşitli vatanseverlik faaliyetleri, hükûmet ve parti yöneticilerinin halk arasında gerçekleştirdikleri propaganda çalışmaları anlatılmıştır. Bu hikâyelerde de hayalden üretilme olaylar, kahramanlar, resmî propagandada aşamaları yer almıştır. Hikâyelerin estetik değeri oldukça düşüktür. Bir tek M. Elebayev'in *Sonku Bir Kün* (Son Bir Gün) hikâyesinde, savaş zamanındaki siyasîleşmeyen mütevazi insan ilişkileri çok başarılı bir şekilde tasvir edilmiştir.

Savaş zamanındaki Kırgız köylerinin hayatını geniş ölçüde tasvir etme çabaları millî nesirde savaştan sonraki yıllarda gerçekleştirilmiştir. Daha doğrusu, bu konuda T. Sıdıkbekov'un *Bizdin Zamandın Kişileri* (Bizim Çağın İnsanları) (1948), N. Baytemirov'un *Saltanat* (1949) ve *Caş Cüröktör* (Genç kalpler) (1953) romanları, K. Bayalınov'un *Köl Boyunda* (Göl Kıyısında) (1952; ilk ki-

tabı *Bakit-Mutluluk-1947*) romanı yazılmıştır.

Bu eserlerin kahramanları, savaşa gidemeyecek yaşlı köylülerin, kadınların, çocukların, savaşa alınmayan parti ve hükümet yöneticilerinin, öğretmenlerin, asker olmaktan kaçınan bazı erkeklerin temsilcileridir. Genel olarak, çoğunluğu savaş olduğundan dolayı ağır şartlar altında, üzerlerine düşen zorlukların hepsini akılla, sabırla, kendini kurban etmeleri ele alınır. Köylüler, savaşa gidenlerin yerine yılmadan çalışır, zafer arzusu için kanını ve canını esirgemez. Bazı kahramanlar ise halkını ve vatanını korumaktan kaçır, çeşitli ahlâksızlıklar yapar, yurttaşlarına ve kolhoz-sovhoza zarar verme çabasında olur. Bencilik bataklığına batarak Sovyet insanının manevî görüntüsüne uymayan davranışlarını açıkça gösterir. Fakat bu kötü kahramanlar, eski Kırgız nesrinde çok rastlanan zengin beyler, anti inkılâpçılar, eski devirden yeni toplumsal zihniyete zorunlu geçen, ahlâk kalıntılarını taşıyan insanlardır.

Adı geçen eserlerin olayları, kahramanları ve diğer içerik yönleri savaş yıllarındaki halk hayatında yer alan eski ile yeninin mücadelesini, cephe gerisi ve cephe ilişkisini, parti yönetiminin serüvenini yansıtmakla beraber Sovyet vatanseverliği, halk dostluğu, kolektivizm fikirlerini ilân etme amacına bağlı kılınmıştır. Bu fikirler ise savaş ve savaştan sonraki dönemde devlet propagandasının kaynağını oluşturarak, her gün tekrarlanmıştır.

Savaş süresinde köylü halkın hayatını tasvir etme amacıyla yazılan hacimli eserlerin içinden T. Sıdıkbekov'un *Bizdin Zamandın Kişileri* (Bizim Çağın İnsanları) romanı birçok yönden başarılı olmuştur. Kitap, Rusça yayımlandıktan sonra Moskovalı yazarların arasında ve yüksek siyasî çevrede Genç Kırgız edebiyatının yüksek başarısı olarak değerlendirilip 1949'da, o zamanki Sovyetler Birliğinin edebiyata has en yüksek derecedeki ödülü sayılan Stalin Ödülünün üçüncü ve en düşük derecesine lâyık görülmüştür. İkincisi, K. Bayalınov'un *Köl boyunda* (Göl Kıyısında) romanının 1947'de Kırgızca olarak yayımlanan *Bakit* adlı birinci bölümü de Moskovalı yazarlar çevresinde övgüye değer bulunup, Sovyetler Birliğindeki birkaç dile tercüme edilmiştir.

Gerçekten de üstün edebî ilham ile, o zamandaki halkın hayatını iyi tanıyarak, oldukça tecrübeli bir kalem ile yazılan *Bizdin Zamandın Kişileri* (Bizim Çağın İnsanları) romanında yazarın hayattan seçtiği olaylar ve hayalinden ürettiği vak'alar gayet ustaca düzenlenerek, uygun bir şekilde kompozisyon kalıbına sokulmuştur. Bunun yanı sıra romanın örgüsü oldukça derli toplu işlenmiştir.

Bizdin Zamandın Kişileri (Bizim Çağın İnsanları) romanında savaş sırasın-

daki köy hayatının gerçek manzaraları ve köy insanların tipleri inanılır şekilde verilmiş, aydınlık bir manevî havanın sıcaklığı hissettirilmiş, mütevazî halkın iyi temsilcilerine yönelik sıcak bir şefkat bildirilmiştir. Bunun gibi özellikler fazla sık olmasa da, *Köl Boyunda* (Göl Kıyısında) romanında, ayrıca onun birinci bölümü olan *Bakıt*'ta da bulunmaktadır.

Belirtildiği gibi, iyi yönleri olmasına rağmen hem *Bizdin Zamandın Kişileri* (Bizim Çağın İnsanları), hem de *Köl Boyunda* (Göl Kıyısında) romanı edebî eser olarak yüksek seviyeye fazla çıkamamıştır. Daha net söyleyecek olursak, onların içeriğinde, savaş zamanında Kırgız köylerinde yaşanan hayat gerçeği olduğu gibi yansıtılmamış, o gerçeğin asıl manzaralarına, zorluklarına göz yumulmuş veya örtbas edilip süslenerek gösterilmiştir. Bunun sebebi ise; o yıllarda, Sovyet toplumunda yaşananların dramatik, trajedik yönlerinin realist bir üslûpla edebiyata yansıtılmamış olmasıdır.

İkincisi, Bolşevik idaresi, edebiyata Sovyet vatanseverliği, halkların dostluğu, sosyalist kolektivizm, işe bağlılık fikirlerini propagandalama görevini yüklemiştir. Bu vazifeyi yerine getirmek için çok çalışan yazarlar edebî fantazisini zorlamalarıyla çağın siyasî konjonktürüne cevap verici olayları, kahramanları ve başka içeriksel elementleri üretmek zorunda kalmışlardır. İşte bu yüzden *Bizdin Zamandın Kişileri* (Bizim Çağın İnsanları)'nin de, *Köl Boyunda* (Göl Kıyısında)'nın da vakalarına, kahramanlarına, hatta tarz yapısına şematiklik, hayalden üretilmişlik, güvensizlik damgaları vurulmuştur.

Kırgız edebiyatı hakkında bazı bilim adamlarının görüşlerine göre; *Köl boyunda* (Göl Kıyısında)'nın *Bakıt* adlı birinci bölümü, savaştan sonraki yıllarda genel Sovyet edebiyatının örnek eseri olarak resmî şekilde değerlendirilen, Rus yazarı Petr Pavlenko'nun *Sçastye* (Mutluluk) adlı romanının doğrudan etkisiyle yazılmıştır. Gerçekten de iki romanın da isimlerinden başlayıp kahramanlarının kaderleri, ideolojik çekirdeği, dile getirdikleri sorunlarına kadar aynı veya çağrışım yapan yerleri oldukça çok bulunmaktadır. Demek ki, K. Bayalınov'un eserinin iç ve dış yapısında taklitçiliğin bazı işaretleri mevcuttur.

Nasirdin Baytemirov'un *Saltanat* (1949) ve *Caş Cüröktör* (Genç Kalpler) (1953) adlı dilojisinde (anlamı-içeriği bakımından biri diğerinin devamı olan iki romanında) genel olarak Sovyet edebiyatında "istihsal konu" denen siyasî ve tarım meseleleri dile getirilip, bir sovhozun komsomol gençlerinin parti idaresinin altında toplumsal mal-mülkü çoğaltma ve iyileştirme, sovhoz hayvanlarına ot için bataklı çayır ve otlak olacak dağ köşe bucaklarını işletme, savaş meydanın-

dakilere maddî yardım yapmak için harcadıkları başarılı emeklerini, vatanseverlik inisiyatiflerini tasvir etme gayreti vardır. Fakat eserde savaş dönemindeki köy hayatının gerçek manzarası güzelleştirilip hatta idealleştirilecek kadar yükseltilecek ele alınmıştır. Nasirdin Baytemirov'un diolojisinde, özellikle onun ikinci kitabında *Caş cüröktör* (Genç Kalpler) üzerini örtme, sahtecilik, yalan söyleme örneklerinin sıkı şekilde yer alması, Sovyet dönemindeki Kırgız edebiyatında açıkça belirtilmiştir. Örnek olarak Laylı Ükübayeva'nın *Caş Cüröktör* (Genç Kalpler) romanına ait görüşünü verebiliriz:

Romanda II. Dünya Savaşı sırasında Kırgız köyündeki gerçek hayat doğal hâlinde değil, biraz yapmacık, tek yönlü olarak tasvir edilmiştir. Kitaptaki olaylar genel olarak savaşın ilerlediği, onun yok edici, harap edici anlamı her yönüyle bilindiği, halkın hayatının oldukça zorlaştığı zamanı içerir. Fakat, N. Baytemirov'un *Caş cüröktör* romanından o zamanın ağır şartları kendisinin dramatik sesi ile hissedilmez. Savaşta şehit olanların anıldığı bazı kısımları ve savaştaki durum hakkında Kulcan'ın yilkıcılara anlattığı birkaç hikâyesini saymazsak, eserdeki olaylar gayet sakin günlerde, varlık ve bolluk zamanında geçiyormuş gibi etki bırakır.

N. Baytemirov'un *Azamat* (Delikanlı) (1948) romanı da savaşa pilot olarak katılan Kırgız delikanlısının hayatını ve savaş meydanında gösterdiği kahramanlıklarını edebî şekilde anlatmak için yazılmıştır. Maalesef, yazar kendisi savaşa katılmadığı ve pilotların meslekî çevresini hiç tanımadığı için, ayrıca sosyalist réalizmin reçetelerini fazlasıyla gerçekleştirmeye çaba harcadığı için okuyucuların hiç inanamayacağı olaylar zincirini, kahramanlar sistemini, sorunlar üretmek edebiyata hiç uygun olmayan tarzda, başarısız bir dille anlatmıştır.

A. Tokombayev'in *Mezgil Uçat* (Zaman Uçar) (1947) genç Kırgız edebiyatı için geleneksel hâle gelen konu, eski zamanda gariban durumunda olan yetimlerin Sovyet yönetiminin desteği ile eğitim alıp, meslek edinmeleri, millî, aydın insanların temsilcilerine katılma konusu işlenmiştir. Eserin baş kahramanı Capar Aytıkeyev'in hayatı ile Kırgız halkından çıkmış ilk profesyonel ressam Gapar Aytıyev'in hayatı yansıtılmıştır. Daha net söylemek gerekirse, baş kahraman henüz bebek çağında annesinden ayrılır ve çocukluk çağında hizmetçilik ile hayatını geçindiren babasıyla birlikte Fergana vadisini dolaşır. Sınıf baskısının ne olduğunu da görür. Sovyet yönetimi geldikten sonra yatılı okula alınarak hükûmetin desteği ile bedava eğitim alır ve resim yapma yeteneğini geliştirerek Rus ressamın yardımları ile bu sanatın tekniğini öğrenir; Moskova'daki ressamlık yük-

sekokuluna gider. Buradan mezun olduktan sonra II. Dünya Savaşına katılarak vatanına yararlı bir insan olarak döner ve daha sonra sanatsal arayışlara başlar.

A. Tokombayev bu eserinde; baş kahramanın çocukluk çağında çektiği zorlukları, özellikle Fergana vadisinde babasıyla birlikte başıboş dolaştıklarını kesin, ilginç, inandırıcı bir şekilde yazmıştır. Kahramanın, öğrencilik, askerlik, profesyonel ressamlık dönemlerini anlatırken usta bir şekilde etki edici manzuralar yaratamayıp, üstü kapalı tasvirlerle geçerek eserin çekicilik gücünü zayıflatmıştır. Romanın bu eksikliği daha Sovyet döneminde meşhur Kırgız edebiyatçısı Prof. Dr. Keneşbek Asanaliyev tarafından tenkit edilmiştir.

Mezgil Uçat romanında yazar, Capar ile babası ikisinin başı boş gezerek hizmetçilik yaptıkları günleri fazla uzatmayıp, onun yatılı okula alındıktan sonraki hayatını tasvir etmede nedense tempoyu artırmıştır. Sonuçta C. Aytikeyev'in hayatındaki önemli zamanlar gittikçe sönerek tiplene taslak hâle geçmiştir.

Tabî ki, *Mezgil Uçat* romanında orijinal edebî açılış veya fikirler yoktur. Buna rağmen genel olarak onun o zamandaki çok sayıda mensur eserlerden oldukça yüksek olduğu, birçok kısmında hayatın gerçeğini iyi bilerek, yaratıcılık ilhamıyla, ustaca yazıldığı tartışılmaz.

Kırgız toplumunun savaştan sonraki hayatî görünüşlerini nesirde yansıtmaya gayretleri, zamanında çok az yapılmıştır. Fakat o çabalardan gözle görünecek şekilde başarı çıkmamıştır. Bazı hikâyelerde, örneğin, A. Toktomuşev'in "Uzun Kıştak" (Uzun Köy) hikâyesinde "Emgek Azamattarı" (Emek Delikanlıları) (1947), o yıllarda Kırgız köylerinin, hiç üzüntüsü, kederi yokmuş, eksiksiz, refah içinde yaşıyormuş gibi tasvir edilmiştir. K. Cantöşev'in *Calınduu Caştar* (Sıcak Kanlı Gençler) romanında ise gerçek hayatta olması hiç mümkün olmayan yapmacık olaylar, kahramanlar, masal unsurları ile abartılarak anlatılmıştır. Bunun sebebi, o zaman Sovyet edebiyatında, özellikle Rus nesrinde göz önünde yaşanmakta olan halkın zor hayatını bütün yönleri, güçlükleri ile yansıtmaya yerine hayalden üretilme sahte hayat gerçeğini yaratma tezi hâkim olmuştur. K. Cantöşev de çağın konusunu işlemede böyle bir akımın tesirinde kalmıştır.

Savaşın son yıllarında okul öğrencilerine veya yetişkinlere yönelik hikâyeler, povestler, hatta bir tane roman bile yayımlanmıştır. Komünist partisinin şifari, buyruğu, siparişi üzerine yazılan bu eserlerde genel olarak okul öğrencilerinin sınıfta ve sınıf dışında yaptıkları işlerine, bağımsız edebî gayretlerine, kolhoz-sovhoza yaptıkları yardımlarına, vatanseverlik çabalarına ait konular dile getirilmiştir. Fakat bu konular genelde hayalden üretilmiş, kabataslak olaylar,

cansız kahramanlar ve onların psikolojik durumlarını, davranışlarını tasvir etme ile ele alınmıştır. Onların içinden edebî niteliğe sahip olanı T. Sıdıkbekov'un devlet ricasından dolayı yazılmış *Too Baldarı* (Dağ Çocukları) romanıdır. Onun kahramanlarının arasında orijinal tipler, olayların içeriğinde canlı hayattan seçilerek alınan güzel buluşlar bulunmaktadır. Romanın genel yapısında iyi nitelikler de az değildir.

Buna rağmen, *Too Baldarı* (Dağ Çocukları) romanı meşhur yazarın sanat bakımından *Bizdin Zamandın Kişileri* romanından sonra ileriye attığı adım olarak değerlendirmeye lâyık değildir. Onun, olaylar ve kahramanlar bileşiminde, zorlanarak hayalden üretilen, bu yüzden de inandırıcı, ilgi çekici, etkili olmayan sahneler, bölümler yer almıştır. Üstelik *Too Baldarı* (Dağ Çocukları) çocuklar için yazılmış gibi etki bırakmamıştır.

1950'li yılların başında, Kırgız edebiyatına şiirle değil, nesir ile başlayan gençler katıldı. Onların arasından Cengiz Aytmatov, Kasım Kaimov ilk hikâyeleri ile geleceği parlak yazarlar niteliğinde görüldü. Çünkü, o hikâyeler, siyasî kampanyaların sesi ve ideolojik şiarın edebî resmî şeklinde değil, gerçek hayatın hayalde tekrar işlenmiş görüntülerinin yansıması olarak yazılıp, bu vakte kadar Kırgız nesrinde iyi kök salmayan anlatım, nitelendirme, tasvir yöntemleri ile yazılmışlardı.

Tam o sırada Cengiz Aytmatov'un başında olduğu genç yazarlarla birlikte veya hemen arkasından Tölögön Kasımbek de henüz olgunlaşmamış kaleminde çıkan kısa hikâyeleri ile edebiyat dünyasına adımını atar.

Demek ki, Tölögön Kasımbek, yazarlığa başladığında, ondan sadece 30 yıl kadar önce gelişmeye başlayan Kırgız edebiyatında nesir, Avrupaî tarzda gelişmemiş, Tölögön Kasımbek de dahil, yeni genç kalemlerle birlikte yavaş yavaş gelişip, belli bir derecede profesyonel kalıba girmiştir. Yani, millî edebiyatın temelini atanlar ve onların hemen arkasından çıkanlar 1955-2000 yılları arasında hikâye, povest(uzun hikâye), roman türünde onlarca mensur metinler meydana getirmişlerdir.

Şüphesiz ki, kalitesi bakımından bu metinler aynı değildir. Nesir sanatına uymayan zayıf metinler çok fazladır. Orta nitelikte olanları da fazladır. Bunlara göre iyi derecede yazılanlar da mevcuttur. Fakat, o mükemmel denenler veya millî edebiyatın örnek eserleri olarak değerlendirilenler de, eğer dünya edebiyatının fikir ve estetik tecrübesinden çıkarılan yüksek kriterler ile ölçülerek değerlendirilirse, genel olarak içerik ve şekil doğası bakımından ham, olgunlaşmamış ve eksiktir.

Tabii ki, 1925-1955 yılları arasında meydana getirilmiş mensur metinlerin sadece zayıf ve orta derecede olanlarının değil, iyi olanlarının bile eksiklerinin fazla bulunmasının nedenleri vardır. Birincisi, onların yazarlarının hayat tecrübesi, doğuştan yeteneği, çalışkanlığı yeterli olsa da, genel ve edebî yüksek eğitimi olmamıştır. Estetik zevki ve edebî fantazisi yüksek derecede gelişmemiştir. İkincisi, onlar edebî nesir ile eserler yaratmak için Kırgız dilinin anlatım, tasvir imkânlarını ilk kez kullanıyorlardı. Demek ki, kendi görüp bildiklerini, araştırıp öğrendiklerini, hayallerinden ürettiklerini dört dörtlük mükemmel şekilde realist nesir aynasında ilginç, canlı, etkili yansıtmak için ilk Kırgız yazarları hem genel ve meslekî hazırlıktan mahrum kalmışlardır, hem de Kırgız dilinde nesir yazma yönünde kuvvetli geleneklerin olmamasından dolayı mağdur olmuşlardır. Üçüncüsü, onlar kendi eserlerini yazarken sadece Sovyet ideolojisinin propagandasını yapmaya mecbur olup, kusur arayan hükümet sansüründen, merhametsiz parti gözetiminden ve cezadan, siyasî hata aramaktan başka bir şeyi bilmeyen edebî tenkitten korkarak yazmışlardır. Demek ki, o zaman hâkim olan genel siyasî, ideolojik, manevî hava ilk yazarların edebî faaliyetlerini istedikleri gibi yürütmesine, fikir bakımından arayışlara girmesine, yeteneklerini geliştirmesine uygun olmamıştır. Dördüncüsü, onların sürekli nesir metinlerini yazarak kalemle ustalaştırmaları için maaşla çalışıyor olmaları, edebiyatın birçok türünde çalışmak zorunda olmaları, grup tartışmalarına fazla vakit harcamalarına engel olmuştur.

Buna rağmen çok ağır toplumsal şartlarda, boğucu manevî havada, geri kalmış çevrede yaşayan, bunun yanı sıra eğitim, meslekî hazırlık, edebî zevk, yaratıcılık fantazi yönünden eksik olan birinci ve ikinci nesil Kırgız yazarları sadece otuz yıllık zaman içerisinde, tarih hacmine koyduğumuzda çok kısa zaman içerisinde Kırgız dilinde edebî nesir ile hayat görüşlerini, doğa hâdiselerini, insan kaderlerini, davranışlarını, fikir ve hislerini tasvir etme, bileşik konuları birbirine bağlama ve canlı kahraman tiplerini kelime ile çizerek yaratma sanatını geliştirmeye çalışmışlar. Neticede Kırgız dilinde hayat gerçeğini mensur eserlerinde çeşitli şekiller, türlü yöntemler ile yansıtmaya yönünden oldukça zengin, anlamlı, kuvvetli tecrübe biriktirilmişti. Bu tecrübe ise Kırgız dilinde nesir yazma ile uğraşacak yazarların yeni nesillerinin, özellikle Tölögön Kasımbek'in meslekî eğitim almasına doğrudan etki edecek olan edebî miras olmuştur.

Sonuç

1920'li yıllarda başlayan Kırgız nesri 1950'li yıllara kadar geçen otuz yıllık süreyi emekleme ya da acemilik dönemi olarak geçirmiştir. 1950'li yıllardan itibaren, özellikle de Stalin'in ölümü ile sanat ve edebiyatın üzerindeki ideolojik baskının yavaş yavaş kalkmaya başlamasıyla birlikte, nazımda olduğu gibi nesirde de hem içerik hem de yapı bakımından olgunlaşma dönemi başlamıştır. 1960'lı yıllar ise nesirde orijinalliğin yakalanmaya başlandığı yıllardır. Şüphesiz ki, 1960'lı yıllardan itibaren nesir alanında orijinalliği yakalayan Kırgız yazarlarının başında Tölögön Kasımbek gelmektedir. 1950'li yıllarda henüz üniversite öğrencisiyken yazarlığa başlayan ve ilk hikâyelerini yazan Tölögön Kasımbek, 1967 yılında birinci bölümü, 1971 yılında da ikinci bölümü yayımlanan *Sıngan Kılıç* (Kırılan Kılıç) romanı ile bu sahada büyük bir çıkış yapar. *Sıngan Kılıç* (Kırılan Kılıç) romanı 19. yüzyıldaki Hokant Hanlığı içindeki iktidar kavgalarını ve Çarlık Rusyanın Türkistan'ı işgalini konu alan tarihî bir romandır. Tölögön Kasımbek bu romanını yazarken millî motiflerden ve tarihî arşivlerden sonuna kadar yararlanarak gerçek anlamda Kırgız edebiyatının "şaheseri" niteliğindeki romanını yazmıştır. Roman, yazıldığı yıllarda hem olumlu hem de olumsuz çok büyük tepkiler almıştır. Özellikle Brejnev'in ölümünden sonra Sovyetlerin başına geçen Yuri Andropov döneminde romanın basımı ve dağıtımı durdurulmuştur. Roman, ideolojik baskılarla yok edilmeye çalışılan millî şuur bilincini Kırgız gençlerine yeniden vermesi bakımından da önemlidir. Tölögön Kasımbek'in diğer tarihî romanları *Kelkel* ve *Baskın*'la birlikte "Adam Olmak İstiyorum" ve "Yetim" gibi hikâyeleri de Kırgız nesrinin orijinalleri arasındaki yerini baş köşede almıştır.

KAYNAKLAR

- Salıcan, Cigitov (1983), Kırgız Sovyet Edebiyatı, -Bişkek
 Kaçkınbay Artıkbayev (1982), Kırgız Sovyet Edebiyatı, Frunze.
 B.Pıspaev, A.Jakşılıkov, S.Cigitov, S.cetimişev, N. Pustinnikov (1989).
 Sovyet Kırgızistan, Frunze.
 Kırgız Sovyet Ansiklopedisi, Frunze.

Anahtar Kelimeler : Nesir, orijinal, ideoloji, sanat, edebiyat, parti.